

Ο Μάνος Χατζιδάκις όπως τον γνώρισα

Ακουσα πρώτη φορά για τον Μάνο Χατζιδάκι, από τη συμφοιτήριά μου, τότε, στη Φιλοσοφική του Πανεπιστημίου Αθηνών, Ελένη Γλύκατζη, κατόπιν Αρβελέρ, το Φλεβάρη του 1946.

Μου περιέγραφε την υποχώρηση του ΕΛΑΣ από την Αθήνα το Δεκέμβρη του 1944, στην οποία είχε λάβει μέρος συνοδεύοντας την ηγεσία του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ ως μέλος της ΚΕ της ΕΠΟΝ. Στους σταθμούς της υποχώρησης, ο Μάνος Χατζιδάκις που ήταν μαζί τους, έπαιζε σε κιθάρα που είχε μαζί του και σε όποιο όργανο έβρισκε εμβατήρια του ΕΛΑΣ και άλλα επαναστατικά τραγούδια καθώς και κλασική μουσική. Ο Χατζιδάκις αναφέρει την συμμετοχή του στην υποχώρηση σε κάποιο κείμενό του, στο οποίο εκφράζει την απογοήτευσή του για την ηθική ποιότητα μερικών ελασιτών, από τους οποίους ο ένας έγινε αργότερα ασφαλίτης (Βλ. περ. «Οδός Πανός», τεύχ. 75-76, Αθήνα 1994, σσ. 50-55). Η Ελένη μου μιλούσε με ενθουσιασμό για το μεγάλο μουσικό талантο του Μάνου, που είχε γοητεύσει πολλούς μουσικούς και πνευματικούς ανθρώπους της Αθήνας και εσκόπευε να μου τον γνωρίσει, διότι και εγώ, τότε, ήμουν ακόμη και μουσικός. Μέσω της γνώρισα και άλλους μουσικούς στην Αθήνα και πήρα μερικά μαθήματα θεωρητικών από το Μάριο Βάρβογλη. Για ένα χρόνο περίπου αμφιταλαντευόμουν μεταξύ μουσικών σπουδών και σπουδών στη Φιλοσοφική.

Έγινα μέρος (πρώτο βιολί) της ορχήστρας του Πανεπιστημίου Αθηνών με μαέστρο τον Κ. Χαραλαμπίδη και έμεινα στην ορχήστρα ως το 1949. Γρήγορα όμως διέκοψα τις μουσικές μου σπουδές.

Στο μεταξύ από τα Γιάννενα είχε φτάσει για εγκατάσταση και συνέχιση των μουσικών σπουδών του ο βιολονίστας Τάτσης Αποστολίδης. Ένας άλλος λόγος που ήρθε στην Αθήνα, ήταν και για να αποφύγει τους διωγμούς των αριστερών στη γενέτειρά του, της

οποίας λαϊκός δήμαρχος του ΕΑΜ κατά την απελευθέρωση ήταν ο πατέρας του γιατρός Πέτρος Αποστολίδης.

Τον Τάτση, μου τον γνώρισαν οι Γιαννιώτες φιλόλογοι κ. Γιώργος Χρ. Σούλης και κ. Λεάνδρος Βρανούσης, που ήταν στέλεχος της ΠΕΕΑ στο βουνό, με στόχο να τον συστήσω στην πανεπιστημιακή ορχήστρα. Ο Τάτσης με πληροφόρησε ότι στο Ωδείο που σπούδαζε στα Γιάννενα έπαιζε, όπως και πολλοί συμφοιτητές του, φούγκες και άλλες συνθέσεις του Μάνου Χατζιδάκι ως ασκήσεις. Αυτό συνέβαινε και σε άλλα ωδεία της Ελλάδος.

Τελικά τον Μάνο τον γνώρισα από τρίτους και μιλήσαμε μερικές φορές για μουσικά θέματα. Με εντυπωσίασε η βαθιά καλλιτεχνική ευαισθησία του και η εφηβική γνησιότητά του. Ο Μάριος Βάρβογλης τον χαρακτήριζε ως νέο Μπετόβεν και περίμενε από αυτόν αναγέννηση της νεοελληνικής μουσικής. Δυο φορές συζητήσαμε με τον Μάνο την πορεία που θα έπρεπε να πάρει αυτή η αναγέννηση, χρησιμοποιώντας και μοτίβα και ρυθμούς της ελληνικής λαϊκής μουσικής.

Από τότε έβλεπα την πρόθεσή του να γράψει λιγότερο σοβαρή μουσική (κλασική) και περισσότερο τραγούδια και άλλες μορφές έντεχνης μουσικής που θα αφομοίωναν την εμπειρία, τη σοφία και τα διδάγματα της κλασικής, αλλά και του ελληνικού τραγουδιού. Αυτό φάνηκε σαφώς στην περίφημη διάλεξή του το Φλεβάρη του 1948 στο «Θέατρο Τέχνης». Πρόβαλε την αξία του ρεμπέτικου, παρουσιάζοντας τον Μάρκο Βαμβακάρη στη σκηνή. Μεταξύ άλλων ο Βαμβακάρης, που προσφώνησε το κοινό με την αμίμητη φράση «γεια σας παιδιάς», έπαιξε και τραγούδησε το 'Ανοιξε, άνοιξε γιατί δεν αντέχω, πάψε πια να με τυραννάς... Ο Μάνος ανέλυσε στρουκτουραλιστικά την μελωδία και τον ρυθμό φράσης με φράση, μοτίβο με μοτίβο και έδειξε την κλασική μορφοπλασία του ωραίου αυτού τραγουδιού. Άκουσα με ενθουσιασμό τη ριζοσπαστική αυτή του ομιλία και τη συνδύασα μέσα μου με μια άλλη συναρπαστική ομιλία του στο «Γαλλικό Ινστιτούτο Αθηνών», μια βροχερή βραδιά του Δεκέμβρη του 1947, οπότε ανέλυσε την Ογδόη Συμφωνία του Σοστάκοβιτς, που την ακούγαμε επί τόπου σε δίσκο. Θυμάμαι έντονα ότι με σπαραγμό και «με ανείπωτη τραγικότητα ερμήνευε» την εσωτερική σύγκρουση του Σοστάκοβιτς ανάμεσα στη σταλινική καλλιτεχνική λογοκρισία και την ελεύθερη έκφραση: Τελικά κατά τον Μάνο το επίτευγμα της Ογδός ήταν η υπέρβαση της λογοκρισίας. Συγκλονισμένος από την αποκαλυπτική, παλλόμενη ανάλυση του Μάνου, έγραψα τότε ένα ποίημα στο οποίο κατοπτρίζονται τα δικά μου αισθήματα και —πιστεύω— των υπόλοιπων ακροατών. (Βλ. Κώστας Κύρης, *Ζητώντας τον μίτο της Αριάδνης*, Αμμόχωστος 1953, σσ. 11-13).

Η ουσία της βραδιάς ήταν η αναθεώρηση και κατάρριψη του δογματισμού σε όλους τους τομείς, η συνειδητοποίηση της καταστροφικής πορείας του αρχόμενου, τότε, εμφυλίου πολέμου. «Στο μακελειό γυμνάστηκαν καλά/Τα σπαθιά μας» έγραφα, τότε, στο ποίημα «'Ογδοη Συμφωνία του Σοστάκοβιτς» (έ.α), εμπνευσμένος από την ανεπανάληπτη ομιλία του Μάνου, η οποία προδιέγραψε καλύτερα από κάθε πολιτική και κοινωνιολογική ανάλυση την επερχόμενη συμφορά. Βγήκα από την αίθουσα, κλαίγοντας και βλέποντας μπροστά μου τον επικείμενο άδοξο θάνατο ενός μεγαλειώδους κινήματος.

Αργότερα καθώς η συμφορά ωρίμαζε και συνετελείτο μπροστά στα μάτια μας, θυμόμουν με σπαραγμό τις εμπειρίες της μεγάλης εκείνης βραδιάς. Όταν λίγο μετά την ανεξαρτησία της Κύπρου ο Χατζιδάκις ήρθε στο νησί και έδωσε συναυλίες με έργα του, συναντηθήκαμε στο ξενοδοχείο «Λήδρα Πάλας» της Λευκωσίας, όπου θυμήθηκε το ποίημά μου αυτό και μου είπε ότι ίσως κάποτε με βάση αυτό να γράψει μια σύνθεση.

Μετά τη διάλεξή του στο «Θέατρο Τέχνης», σαν υπνωτισμένος έγραψε ένα μικρό δοκίμιο για το θέμα της, στο οποίο ευχόμουν ο Χατζιδάκις να μην παρασυρθεί στην μονομέρεια του ρεμπέτικου και να κατορθώσει, εκτός των τραγουδιών και της μουσικής για θεατρικές παραστάσεις και κινηματογράφο, να συνθέσει μεγάλα συμφωνικά έργα με λαϊκά μοτίβα και ρυθμούς.

Αυτό το πέτυχε μόνο μερικώς: ίσως, θα μπορούσε να πει κανείς, ευτυχώς που έγινε έτσι. Γιατί εάν επιδιόταν στη συμφωνική μουσική, δεν θα είχε χρόνο και δυνατότητα να γράψει την αριστουργηματική και ανεπανάληπτη σε παγκόσμια κλίμακα μουσική του.

Ο πειρασμός της συμφωνικής μουσικής είναι πάρα πολύ μεγάλος και σε αυτήν έχουν διαπρέψει πολλοί συνθέτες. Όμως ελάχιστοι υπήρξαν τόσο μεγάλοι τραγουδοποιοί και συνθέτες για θέατρο και κινηματογράφο όσο ο Μάνος Χατζιδάκις. Θυμάμαι έντονα, ότι πολλοί θεατές των παραστάσεων του «Θεάτρου Τέχνης» που είχαν μουσική Μάνου Χατζιδάκι, (Ματωμένος γάμος, Όρνιθες, κλπ.), πήγαιναν πέντε και έξι φορές στην παράσταση για να ακούσουν περισσότερο τη μουσική του Μάνου, παρά το κείμενο. Αισθανόσουν ότι μια μεγάλη προσωπικότητα με απύθμενο καλλιτεχνικό και πνευματικό πλούτο και μεγαλοφυή κραδασμό, είχε εισβάλει, νομίζω απρόσκλητη, στην ελληνική μουσική σκηνή. Για το θέμα αυτό θα είχα πάρα πολλά να πω από τις εμπειρίες μου, ως παρ' ολίγον μουσικός (έγραψε μερικές υποκρούσεις σε αρχαία και νέα θεατρικά έργα, στο Α' της Ιλιάδος του Ομήρου, στην Νεράϊδα του Κάστρου του Δημήτρη Γρ. Καμπούρογλου, κλπ., για τα οποία πήρα θερμές κρίσεις του Μανόλη Καλομοίρη, του Φοίβου Ανωγειανάκη, κ.ά.). Θα περιοριστώ όμως στη σύγκρουσή μου με τον Μάνο Χατζιδάκι, και τον Μίκη Θεοδωράκη, όταν ήρθαν μαζί στην Κύπρο το 1985 για σειρά συναυλιών με έργα τους.

Η τηλεόραση της Κύπρου τους πήρε συνέντευξη στον αερολιμένα Λάρνακος. Ο Μίκης Θεοδωράκης είπε τότε ότι στην Ελλάδα δεν υπάρχει άλλη μουσική δημιουργία εκτός από αυτού και του Μάνου Χατζιδάκι, καθώς και δυο ή τρία κομμάτια του Τσιτσάνη και του Βαμβακάρη. Επίσης ο Μίκης είπε, όταν ερωτήθηκε εάν επηρεάστηκε από τη βυζαντινή μουσική, ότι μάλλον το αντίθετο συνέβη. Και ο Μάνος Χατζιδάκις συμφώνησε. Περίμενα να πλησιάσουν οι συναυλίες τους προς το τέλος, και αφού είχα πληροφορηθεί από απλούς ακροατές διάφορα κωμικοτραγικά που συνέβηκαν σε αυτές, δημοσίευσα σε αρκετές εφημερίδες της Λευκωσίας, μακροσκελή, σκληρή, κριτική για τη συμπεριφορά τους και για την αλαζονεία τους. Μεταξύ άλλων, όταν το κοινό συνόδευε τη χορωδία του Μάνου, ο Μάνος εξεμαίνετο και τους διέκοπτε εγκαταλείποντας την εξέδρα. Τότε ερχόταν ο Μίκης και συνέχιζε ενθαρρύνοντας τον κόσμο να συνοδεύει τα τραγούδια. Ιδιαίτερα, μέμφθηκα την αντίληψή τους ότι η Κύπρος ήταν μια μουσικά και πνευματικά ακαλλιέργητη επαρχία, στην οποία μπορούσαν να πουν ό,τι τους ερχόταν, αυτοί οι μεγάλοι αναγεννητές της μουσικής μας. Το βρήκα απίστευτο και απαράδεκτο να μιλούν ως προς αγράμματος «ανατολίτες» (bon pour l' Orient), και επεσήμανα ότι πρέπει κι οι δυο να προσέξουν, γιατί είχαν ήδη πλησιάσει το όριο της αυτοεπαναλήψεως, που ενεδρεύει και στο έργο ακόμη και τιτάνων.

Μου απάντησε ο Μίκης στον Τύπο: Αφού εξέφρασε τη βαθιά του εκτίμηση για τη γνώση που είχα της ελληνικής μουσικής, με επέκρινε, γιατί δεν είχα γράψει κάτι για αυτούς πριν έρθουν στην Κύπρο, ώστε να είναι ενήμεροι οι Κύπριοι για το έργο τους και οι ίδιοι για το μουσικό επίπεδο της Κύπρου. Τόνιζε ακόμα ότι και οι δυο είχαν ενθαρρύνει και βοηθήσει πολλούς νέους μουσικούς στην Ελλάδα, και επομένως δεν ήσαν εγωιστές, όπως τους είχα χαρακτηρίσει. Στα επίμαχα όμως σημεία της κριτικής, δεν απάντησε. Την παράμονή της αναχωρήσεώς τους, ο Μάνος έδωσε στη Λεμεσό συνέντευξη για την κρι-

τική μου, στην οποία μου έψαλλε τα εξ αμάξης, μάλιστα σε τόνο συχνά υβριστικό. Οι εφημερίδες δημοσίευαν τη συνέντευξή του σε κεντρικές στήλες και μου ζητούσαν να απαντήσω. Ιδίως ο Μάνος πειράχθηκε από τη φράση μου ότι αυτός και ο Μίκης αυτοανακηρύχθηκαν σε θεούς.

Έστειλα μια σύντομη απάντηση στον Τύπο, στην οποία τους υπενθύμιζα τις συναντήσεις και συνομιλίες μας στον «Ελληνοσοβιετικό Σύνδεσμο Αθηνών» το 1946, στις οποίες είχαμε συζητήσει σε βάθος το μεγάλο πρόβλημα της επάρσεως και αλαζονείας.

Έκτοτε δεν είχα άλλη επικοινωνία με τον Μάνο. Όμως πρέπει να σταθώ σε μια πολύ αξιόλογη συνέντευξη που έδωσε λίγο αργότερα στο λεμεσιανό λογοτεχνικό περιοδικό «Άμαξα». Σε αυτήν, ο Μάνος, αξιολογούσε τη νεοελληνική μουσική γενικά, καθώς και το έργο του με μεγάλη αυτογνωσία και, μπορώ να πω, και σεμνότητα, εκτός από μια φράση. Λίγα χρόνια αργότερα, ο Μάνος έδωσε στο στέλεχος του ΡΙΚ Φρύνη Παπαδοπούλου δυο λαμπρές συνεντεύξεις, τις οποίες μετέδωσε μετά το θάνατό του η ίδια. Ήταν το καλύτερο, ίσως, μνημόσυνο που μπορούσε να κάνει η Κύπρος για το μεγάλο συνθέτη.

Αθήνα, 6 Οκτωβρίου 1994